

At Congregation Ahavath Torah
Englewood, New Jersey

Weekly Parasha Insights

Vaeira 5776

Harav Shmuel Goldin, Chief Rabbi
Rabbi Chaim Poupko, Associate Rabbi
Rabbi Morty Kuessous, Assistant Rabbi

Published by: Raphael Benaroya

Parasha Discussion

By: Rabbi Mordechai Gershon

The Importance of a Soul Scan

After a failed attempt to convince Pharaoh to release the Jewish people, Moshe is instructed once again by Hashem to request that Pharaoh free the Jews from their bondage. In this second instance, however, Hashem first instructed Moshe to tell the people that Hashem would redeem them from slavery, save them from their oppressors, and ultimately bring them to the Promised Land. The Torah tells us that the people did not listen to Moshe due to “shortness of breath” and “hard work.” (Shemot 6:9)

It is strange that the people didn't listen to Moshe because of their work. I would have thought that perhaps they didn't listen to him because they lost faith in Moshe after the first attempt to convince Paroh to free them failed. Alternatively, perhaps they doubted Moshe's authenticity as G-d's messenger. Yet, these reasons are not offered. What does the Torah mean when it says that they didn't believe in Moshe because of their hard work?

In the second chapter of his book *Mesilat Yescharim* (Path of the Upright), Rabbi Moshe Chaim Luzzatto (d. 1746) explains that one of the primary reasons why people make mistakes in their behavior and succumb to the whims and demands of their inclination to do that which is wrong is because they do not take time out of their busy day for *hitbonenut* (self-introspection). If a person would regularly take stock of his actions and deeply think about which of his deeds are not good so that he can discontinue them and which deeds are good so that he can seek to further enhance and improve them, he would experience great spiritual growth. However, one who fails to take an inventory of his daily actions will fail to make himself aware of what he really needs to work on and, as a result, find it very challenging to experience true spiritual growth.

A precedent from this is seen from our parasha and answers the question of why the people did not listen to Moshe due to their work. Pharaoh did not merely give the people backbreaking work and try to maximize their production through cruel and unusual means. He also sought to keep them so busy that they would not have time to contemplate their situation or plan an escape. Furthermore, writes Rav Luzzatto, “His intention was not merely to deprive them of all leisure so that they would not come to oppose him or plot against him, but he strove to strip their hearts of all thought by means of the enduring and unending labor.” It's not that the Jewish people didn't believe Moshe or trust that he was actually sent by Hashem. They didn't have time to give thought to the matter and put their thoughts into action. Sometimes we know that something is true and yet still don't follow through with it. If we would only give some genuine thought to the matter, we would be able to improve our connection to Hashem through putting our reflections of what is right and what is wrong into action.

Halacha Corner

One of the most common misconceptions in the laws of Shabbat is that the word “muktzeh” means prohibited. I have very often heard people say in regard to actions that are prohibited on Shabbat “I can’t do that because it is muktzeh.” This is a misnomer. Muktzeh (which literally means “set aside”) actually refers to a specific rabbinic decree against moving certain objects that have a prohibited use on Shabbat or objects that have no practical use on Shabbat. The term does not refer to activities that are prohibited on Shabbat. What is the motivation behind the gezerah (decree) banning the moving of muktzeh objects?

- The rabbis prohibited moving objects whose purpose is to perform melacha in order to prevent people from accidentally performing prohibited activities on Shabbat.
- Through abstaining from moving certain objects (which are typically associated with prohibited actions), we are enabled to draw our focus away from our daily projects and activities, thereby enhancing the atmosphere of sanctity on Shabbat.
- Limiting the objects that can be moved on Shabbat reminds us not to carry (melechet hotza’ah) objects in an area without an eruv.

The law of muktzeh prohibits us from moving objects that are deemed muktzeh. However, under certain circumstances muktzeh objects may be moved in one of two unusual manners. The first is called “tiltul min hatzad,” which refers to using another object to move a muktzeh object. The other is referred to as “tiltul kil’achar yad,” which refers to indirectly moving muktzeh with one’s body in an abnormal way. Later on we will explore the scenarios in which one is permitted to move muktzeh through tiltul min hatzad and tiltul kil’achar yad.

A Privilege to Serve¹

And Elazar, son of Aharon, took from the daughters of Putiel as a wife (6:25)

The Midrash (Shemos Rabbah 7:5) observes that the plural of “daughters” indicates that she came from two families; she was the daughter of Yosef’s family (who conquered his evil inclination) and a daughter of Yisro’s family (who fattened calves for idol worship). While it is true that all the forefathers married women from families of avowed idol worshippers, the Torah always gave them their own identity and indicated how righteous they were. Yet here, the only information we have is on the families, we don’t even have the name of Elazar’s wife. Clearly the Torah is informing us that the reason he married her was because of the qualities in these two families. Yosef’s strength of character is obviously a virtue. But why did Elazar seek to marry someone whose father fattened calves for idol worship?

The first family disagreement in the Torah is about how to serve HaShem. Kayin initiates the concept of giving back to HaShem by offering some of his crops. Unfortunately, he chose from the lowest quality. Hevel, who really was only inspired to give by his brother Kayin, also brings to HaShem but he chooses from the best of his animals. HaShem chooses to accept Hevel’s offering while rejecting Kayin’s.

The difference between the two perspectives is significant: Kayin feels that he owes HaShem and wants to pay off his obligation. Since the intention is to pay off an obligation the quality doesn’t make a difference as long as the obligation is now resolved. On the other hand, Hevel understands that HaShem isn’t looking to be paid off, rather HaShem desires a relationship. He gives his best to show that he wants to be close to HaShem and considers it a privilege to serve.

Maimonides (Hilchos Issurei Mizbeach 7:11) says that when one is serving HaShem, one should always strive to bring the best of build the highest quality available, and he points out that we learn this approach from Hevel (in fact, he says “one should control his evil inclination and be generous to bring the best”).

Ultimately, Elazar married a woman who learned self-control from both sides of the family. He admired and even wished to incorporate the innate respect that Yisro had, that of serving a deity with the best you have, because of the indication that service is a privilege.

¹ Adapted from shiur by Rabbi Yochanaan Zweig, Rosh Yeshiva, Talmudic University of Florida

"וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ד' (ו' ב')

צריך להבין מה ענין לשון "וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים" בתחלת הפסוק, ובסופו "וַיֹּאמֶר" אליו אני "הוֹיָה". [אלקים הוא מידת הדין, וכן דיבור הוא לשון קשה, הוֹיָה הוא מידת החסד והרחמים, וכן אמירה הוא לשון רכה]. ועוד מה מחדש זה הדיבור כמענה למילות משה בסוף הפרשה הקודמת (ה' כ"ב - כ"ג): "ד' לָמָּה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי, וַיִּמְאַז בְּאַתִּי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצַּל לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ", הרי כבר ענה הקב"ה (שם ו' א'): "עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעָה כִּי בִּיד חֲזָקָה וְיָבִיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ", אם כן ענה למה צריך להוסיף דיבור ואמירה?

רש"י מבאר ש"וידבר אלקים" הוא דבור משפט, דהיינו לשון קשה מפי דיין, וזו לשונו: "דיבר אתו משפט", וזה למה? ממשיך רש"י (שם): "על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה". היות ומשה מעלה טענה שהקב"ה הרע לעם עונה הקב"ה במדת "אלקים" שהיא מידת הדין בלשון קשה. אך ידוע עוד שמדת ד' הוא מידת חסד ורחמים ואומר אחר הדיבור הקשה "אני ד'".

ומאירים דברי האור החיים הקדוש (להר' חיים בן עטר, ראה קורותיו להלן): "פי' דבר אתו משפט ומה הוא המשפט כי טענו טענה הנשמעת ואמר אני ה' פי' איך אתה מייחס לי מדה רעה בר מינן, ותאמר אלי 'למה הרעתה' והלא 'אני ה'" ומדתי מדת החסד והרחמים וטוב אני לכל, וכמו שכן אמר הנביא (איכה ג'): 'מפי עליון לא תצא הרעות כי אם הטובות', ומה שאמר שם והטוב הוא על בחינת פרט טוב אחד שהוא להיות אדם צדיק לא יגזור ה' דבר כן אלא ביד כל אדם לבחור בטוב. ותמצא שבכל פעם שיזכיר ה' זכרון תשלום הרע לעושי רשעה ידקדק לומר (ש"א כד): 'כי מרשעים יצא רשע וכן', הוא אומר (ירמ"ב ב'): 'תיסרך רעתך', (ישעי' ס"ד): 'ותמוגנו ביד עונינו', (איוב ח'): 'וישלחם ביד פשעם', מה שאין כן הטוב, (תהלים פ"ה): 'ה' יתן הטוב', (שם קמ"ה): 'טוב ה' לכל', ומעתה לו יהיה שעברה צרה על ישראל, מי יודע אם היו חייבין כן ועונם גרם או לצד הקודם לתשלום גזירת העינוי, או לצד קצת מהם שלא האמינו כראוי וכדומה, והנך רואה כי הזקנים חזרו לאחוריהם ולא הלכו עם משה לפני פרעה, כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"ה): 'והקפיד ה' עליהם באופן כי מהם יצא להם דבר זה, ואיך הוציא מפיו דברים נכרים לומר למה הרעתה', ומוסיף על כך האור החיים: "עוד ירצה על זה הדרך להיות שאמר משה למה הרעתה למה שלחתי באה התשובה, כנגד 'למה הרעתה' דבר אתו קשות שדיבר לפני אלהיו בלא דרך כבוד והעלים הכתוב הדברים לצד כבודו של משה, או אפשר שאמר לו שיעמידנו במשפט על זה בעת משפט, וכנגד 'למה שלחתי' השיב ואמר אליו 'אני ה' פי', -רחמן אני לזה לא יכולתי לסבול ראות ישראל בצער עד עת קץ והקדמתי לשולחך קודם הבעת הקץ להקל מעל ישראל הצרה של הגלות. ותשובה זו אינה צודקת אלא אחר שהקדים לומר לו עתה תראה כי תיכף ומיד יפליא פלא בפרעה מכות נפלאות ותיכף נסתלק השעבוד" עכ"ל.

נשכיל להבין מדברי חכמים שהקב"ה מלמד למשה שאין שתי רשויות - הטובה והרעה. דין וחסד הן מידות, הקב"ה, האחד, בבחינה "ד' הוא האלקים", אותו קל המשפיע חסד הוא אותו המוציא דין ובידי אדם הבחירה לעורר מידת דין או מידת חסד.

הרב חיים בן עטר זצוק"ל, המכונה "אור החיים הקדוש" נולד במורוקו בה' תנ"ו (1696 למספרם) ונפטר בירושלים בט"ו תמוז ה' תק"ג (1743) והוא בגיל 47. הרב היה מגדולי פרשני המקרא והתלמוד, ידוע כמקובל ופוסק הלכה. חיבורו המפורסם ביותר הוא ספרו "אור החיים" (מכאן מקור כינויו) - פירושים על התורה. מרבית ימיו, כארבעים שנה חי הרב במורוקו בגיל 43 יצא לדרך לירושלים להקים שם ישיבה. במסעו עבר באיטליה שם הדפיס את ספרו שהפך לשם דבר בקרב יהדות אירופא. בירושלים, הקים את ישיבתו "מדרש כנסת ישראל" אך שנה אחר כך הלך לעולמו.

חכמים שהכירוהו במורוקו חשבוהו ל"מעמיק" ו"עוקר הרים". חיבורו הראשון היה ספר "חפץ ד"ם" שכלל חידושים על כמה מסכתות תלמוד ברכות, שבת והוריות. אחר כך הוציא לאור את ה"פרי תואר" - ספר הלכה על שולחן ערוך, יורה דעה, ועוסק בניתוח סוגיות התלמודיות המשתייכות לפסיקת הלכה. גולת הכותרת מחיבוריו הוא הספר "אור החיים" שאומץ בהתלהבות על ידי חוגי החסידים ואדמו"רים רבים, ביניהם ה"בעל שם טוב". מסופר כי הבעל שם טוב טרח הרבה לעלות לארץ ישראל ומן השמים עכבוהו. ואמר שמטרתו לילך לארץ ישראל היא כדי לפגוש עם ה"אור החיים". אמר הבעל שם טוב שכדאי הוא לילך רגלי דרך כל העולם רק לפגוש בו. אבל מן השמים עכבוהו ואמר שגילו לו משמים שאם היה פוגש עמו היה משיח בא. מקובל לקרוא לספרו אור החיים "הקדוש" והוא אחד משלשה ספרי אחרונים שמכנים אותם כן - "אלשיך הקדוש" וה"שלי"ה הקדוש". החיבור אינו ביאור במובן פשטני אלא מאחד פשט לצד דרש רמז וסוד. כבר במהדורה ראשונה צירף לפירושו במהדורת החומש את תרגום אונקלוס ופירוש רש"י כראיה שביאורו הוא רק תוספות לביאור הראשונים אך לדבריו: "לפעמים אמשוך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה מדרשת חז"ל וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק ח"ו על הראשונים אפילו כמלא נימא אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעובדה ולזרעה. אור זרוע לצדיק וארץ החיים מעלת פירות לכל זרע זרוע אשר יזרע בה בעלה בן תורה. רק לדבר הלכה אל אשר יהיה שמה הרוח אשר תכנו ראשונים, אחריהם לא ישנו גם לא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים אשר לא שערם נוחלי תורה מפה אל פה".

למרות שחיבורו מוקדש בעיקר לביאור פסוקי התורה שוזר הרה"ג גילויים אישיים, אף חזיונות. כבר הביאור לפסוק ראשון מספר בראשית הוא חושף התגלויות שראה הוא. אומר אור החיים: "נפתחו השמים ואראה מראות אלהים בורא קצות הארץ ואתבונן במה שהורשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירוני ממזרחת של תורה". בהקדמה הוא מעיד: "והרגשתי בנפשי שראתה נסתרות ותאכל ותשבוע ותותר ממטעמי התורה באור פני מלך חיים".

אדמו"רי חסידות ייחסו ללימו "אור החיים" סגולות ומעלות רבות ועיקרם הישגים רוחניים ואף תועלת לפוריות.

"וַיְדַבֵּר ד' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֶם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעְהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ו' י"ג)

נראה ששליחות משה ואהרן אל פרעה לא היה בה רק בשורה לישראל על הגאולה אלא גם לצוותם על דבר מה כאמור: "ויצום אל בני ישראל". על מה צוום??

תפיסה רווחת במסורת שהמצוה הראשונה בה נצטוו בני ישראל היתה "החודש הזה לכם ראש חדשים" (שמות י"ב ב'). האמנם? ירמיהו הנביא מוכיח את ישראל בכך שהחורבן שבא עליהם מאות רבות בשנים אחרי גאולת מצרים בא כעונש על שלא שמרו מצות שילוח עבדים עליה נצטוו עוד בהיותם משועבדים לפרעה במצרים. אומר הנביא (ירמיהו ל"ד י"ג - י"ד): "כֹּה אָמַר ד' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי כְּרַתִּי בְרִית אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצֵאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לְאֹמֶר, מִקֶּץ שְׁבַע שָׁנִים תִּשְׁלַחוּ אִישׁ אֶת אַחִיו הָעֵבֶרִי אֲשֶׁר יִמְכַר לָךְ וְעַבְדְּךָ שֶׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ וְלֹא שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם". דהיינו לא נגאלו ישראל מעבדות מצרים אלא כי יקבלו עליהם לשחרר את עבדיהם לעתיד. בתלמוד ירושלמי (מס' ראש השנה פ"ג הל"ה) נאמר בענין תקיעת שופר ביובל (שהוא שנת שחרור עבדים): "ויצום אל בני ישראל - על מה ציום? על פרשת שילוח עבדים. ואתיא כהיא דא"ר הילא לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים. הדא הוא דכתיב [ירמיהו ל"ד י"ד] מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'". ולא נענשו ישראל אלא על מצות שילוח עבדים שהיא היתה מצוה הראשונה במצרים ובשבילה נגאלו שנאמר (ירמיהו לעיל): "אנכי כרתי ברית וגו'".

כלומר, המדרש מסתמך על דברי ירמיהו בהסברו המתמיהה על "ויצום אל בני ישראל". אולי כדאי ללמד שאדם הרואה עצמו ראוי להיות חפשי ולא להיות משועבד לאחרים חייב להיזהר לא לשעבד אחרים ולהכיר ברצון ובזכות לחופש של כל אחד ואחד.

"וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם כֵּן" (ז' י"א)

"וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וְגו'" (ז' כ"ב)

"וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וְגו'" (ח' ג')

"וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וְלֹא יָכוּלוּ" (ח' י"ד)

"וְלֹא יָכוּלוּ הַחֲרָטְמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין" (ט' י"א)

נראה שחרטומי מצרים מנסים להראות שמכות שמביא ד' ביד משה אינם אלא מעשה כשפים שאף הם יכולים לעשות בכחם. אך מגיעות מכות בה נאמר עליהם "ולא יכולו" - מנסים אך ללא הצלחה, ואז אומרים (ח' ט"ו): "אצבע אלקים היא". התורה מלמדת רעיון חשוב כאן. האם נס ונוכחות אלקים הם דברים שאין לנו עדיין הסבר מוחשי? האם בני ישראל קיבלו על עצמם אמונה במשה ואהרן לנוכח מעשה נסים שעשו במכות מצרים?

הרמב"ם (בפ"ח מהל' יסודי התורה הל"א) עונה ללא כל ספק בנידון כדלהלן: "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון, הוריד לנו את המן, צמאו, בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח, בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני - שעיינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר. האש והקולות והלפידים והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם, ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת".

"וְשִׁמְתִי פֶדֶת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמְךָ" (ח' י"ט)

האבן עזרא מפרש "פדות - כטעם הפרש". ומוסיף "וכל פדיון קרוב מזה הטעם". וכך גם גאולת ישראל היתה יציאת עם מתוך עם ואין שני לה. וכן מוצאים חכמים רמזים וסודות מתורת האריז"ל. מביא הרב פנחס פרידמן שליט"א בשם הרב שר שלום מבעלז על פי דברי האריז"ל, שהקב"ה הוציא את ישראל ממצרים על יד שם אהייה (בחנית אהייה אשר אהייה) גימטריא במילוי אליף ה"א יו"ד ה"א סכומם קס"א (161). ההבדל בין גימטריא ישראל לגימטריא מצרים אף הוא קס"א. (ישראל = 541, מצרים = 380, 541 - 380 = 161) וזה שאמר הקב"ה "ושמתי פדות בין עמי לבין עמך" שגאולת מצרים תבא על ידי ההבדל בין מספר ישראל למספר מצרים שהוא קס"א.

"למחר יהיה האת הזה" (ח' י"ט)

במכת ערוב נאמר (שם): "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה אות הזה". אומר בעל הבן איש חי (הר' יוסף חיים זצ"ל): "ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר - אותיות לרמ"ח ואותיות לרחם, רוצה לומר על יד זכות רמ"ח מצות עשה שעתידים לקבל בסיני ועל ידי זכות 'רחם' (שהוא אהבה בלשון ארמית) שיש ביניהם יהיה האות הזה של פדות".

וגם ידוע שאין בידי אחד מישראל אפשרות לעשות את כל הרמ"ח מצות עשה, אך על ידי אהבה שיש בישראל בין אדם לחבירו יהיה נשלם ברמ"ח ממעשה חבירו, ועל יד זה תבא גאולה לישראל.

"ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ד' אלקים" (ט' ל')

יש לדרוש מדוע מציין הכתוב כאן שני שמות "ד' אלקים"? הספר "חיים ושלום" אומר הטעם שהזכיר שני השמות כי פרעה סובר היה ששתי רשויות המה, טוב ורע אינו מבורא אחד. לכן נענש במכת ברד שהיא אש ומים לרמוז ששני ההפכים נשלטים על ידי בורא אחד. אך פרעה בכל זאת הקשה לבבו ולא האמין לכן הוצרך ללמדו לקח זה. ויאירו דברי אור החיים (ט' כ"ח): "ויהי ברד ואש וגוי. אומרו מתלקחת פי' כי להיות שהמים והאש הם ב' דברים הפכיים בקצה הקצוות ואין קירוב להם ובהתחברם יחד המתרבה על חבירו נוצח ומאבדו אם מים רבים יוכלו לכבות, ואם אש רבה היא אוכלת את המים, והודיע ה' כי בשליחות ה' כששלחם יחד היתה האש מתלקחת פי' מפעלת הפכיית טבעה אשר הטביע ה' בה שלא להלקח יחד היא עם המים היא היתה מתלקחת בתוך הברד ונסמכת אליו לעשות רצונו יתברך".

הפטרת וארא

(יחזקאל כ"ח כ"ה - כ"ט כ"א)

ההפטרה, מעין הפרשה, עוסקת במפלת מצרים אך גם מוקיעה את ישראל על ששמו מבטחם בממלכה הרשעה. ההפטרה פותחת בקיבוץ ישראל מהעמים וצמיחתם מחדש על אדמת ארצם עליה ישבו "ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח" (כ"ט א'). בו בזמן פורע ד' את חובת מצרים שאת מלכה הוא ממשיך לתנין הרובץ ביאור ואת עמה לדגת הנהר. הנביא מבהיר שכוחה ושפעה של מצרים נובע על ידי היאור. כך בדרך משל אובדנם יהיה כדגים שנפלטו ליבשה, ואומר הנביא למצרים (כ"ט ה'): "ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחיית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה", אך כאמור לעיל עון ישראל לא נשכח (כ"ח ו' - ז'): "וען היותם משענת קנה לביית ישראל, בתפושם בך בכפך בכף תרוץ ובקעת לךם כל כתף ובהשענם עליך תשבר". ויש להם ללמוד לקח שאת מצרים עשו ישראל משענת ועזר.

רש"י מבאר שכונת הנביא ב'משענת קנה' (שם) היא כי "משענת קנה - כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם בקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו".

גאולת ישראל מנבא יחזקאל תבוא יחד עם מפלת מצרים.

DEDICATION

לרפואה שלמה:

חיה שרה בת יטע
(CAROL STORCH SCHWARTZBERG)
יעקב יחזקאל חי הכהן בן סומבול
האלוף (מיל.) יאנוש בן גל
האלוף (מיל.) מאיר דגן
הגב' רחל דיין

לעילוי נישמת:

מנחם מנדל בן יואל דוד לבית באלק ז"ל

For dedications please email asaftamir@verizon.net one week in advance

בענין מניעת דרכי התשובה מחוטא השונה באוולתו**"ואני אקשה את לב פרעה" (ז' ג')**

הפסוק מעורר את בעיה גדולה בענין חופש הבחירה של האדם. אם ההשגחה האלקית יוצרת מצבים בהם לאדם אין ברירה בדרך בה ילך או יתר על כן, גורמת לאדם בפועל לכת בדרך מסוימת איך יתכן שכר ועונש שהרי לא היתה בידו בחירה חופשית אפילו לעשות תשובה.

הרמב"ם (פ"ו מה' תשובה ה"א - ה"ד) מסביר שאמנם קיימים מצבים בהם נמנעת התשובה מהאדם, [אמנם כתוב בספרים דאף אם הגיע אדם למצב כזה מכל מקום אם יאמץ עצמו ויתחזק מאד מאד יכול לשוב בכל מצב שיהיה בו, ודברי הרמב"ם אינם אלא לומר שיש שאדם עושה דבר שבזמנו מצב לעצמו דאחר כך קשה מאד לשוב], וזו לשונו: "פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאינו לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה, והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים, בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו, ראוי להפרע ממנו והקב"ה יודע איך יפרע, יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות כקניינו הן וכתוב, איש בחטאו ימות עד שיעשה איש, ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה, ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא.

במה דברים אמורים בזמן שלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה התשובה כתרס לפני הפורענות, וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו.

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה. הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו 'השמך לב העם הזה וגו'', וכן הוא אומר 'ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעצעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא'. כלומר, חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק את לב פרעה', לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר 'הבה נתחכמה לו' - נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו, ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר 'ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך, כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו, וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למנוע מן התשובה שנאמר 'כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו', וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר 'כי מאת ה' היתה לחזק את לבם' לקראת המלחמה עם ישראל למען החרימם, וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר 'ואתה הסבות את לבם אחרנית' כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעב, ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה" עכ"ל.

הספורנו טוען שהקשיית לבו של פרעה נעשתה לטובתו כדי להביאו לידי הכרת צדקת ד' לתשובה ולשילוח ישראל. אומר הספורנו על הפסוק "ואני אקשה את לב פרעה" (ז' ג'): "הנה בהיות הקל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם, כאמרו: "חי אני נאם ה', אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב הרשע מדרכו וחייה" (יחזקאל ל"ג י"א), אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו, וזה להשיב את המצרים בתשובה, בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים, כאמרו: "בעבור זאת העמדתך, בעבור הראותך את כחי" (להלן ט' ט"ז) ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו, כאמרו: "למען שיתי אותותי אלה בקרבך, ולמען תספרי" (להלן י' ז'), ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק, לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך, שיתנחם מהיות מורד, אף על פי שהכיר גדלו וטובו, אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות, כמו שהגידו עבדיו באמרם 'הטרם תדע כי אבדה מצרים' וזאת לא היתה תשובה כלל. אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך, ולשוב אליו בתשובה שלמה, לא היה לו מזה שום מונע. והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה, שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל, למען שיתי אותותי אלה בקרבך, שמהם יכירו גדלי וטובי וישומו המצרים באיזו תשובה אמתית".

ועוד אוסיף שהקשיית לבו של האדם כמוה כהורדה ברגישותו לגבי מצבים ומעשים מסוימים. וידוע ששפיות דמים מולידה באדם טבע אכזריות ואם חוזר ונשנה, קור רוחו וקשיות לבו מביאה לקלות מעשים נשנים. כותב על זה ה"אור החיים" בענין עיר הנדחת [שהתורה צוותה שאם יהיה עיר של יהודים שכל יושביה עובדים עבודה זרה מצוה להחרים העיר להרוג כל יושביה ולשרוף כל רכושם] ואם תהרוג את כל אנשי העיר אנשים נשים וטף הבטיחה התורה: "ונתן לך רחמים ורחמך" (דברים י"ג י"ח): וכותב האור החיים: "ונתן לך רחמים ורחמך. כוונת מאמר זה כאן לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהיה נרששת ברוצחי עיר הנדחת לזה אמר להם הבטחה שיתן להם ה' רחמים הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה. ואומרו ורחמך העיר בזה שכל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי כמו כן תתנהג ה' עמו שאין ה' מרחם אלא לרחמן" עכ"ל.

הנה שאפילו בדבר מצוה, כמו עיר הנדחת יש במעשה הריגה שינוי טבע שמביא קשיות לב וזו הסיבה שגם פינחס שעשה מה שעשה [שהרג לזמרי וכזב] לשם שמים בלבד היה צריך לברכת שלום.

בענין כח הרצון והאשליה העצמית

"ויחזק לב פרעה" (ז' י"ג)

למרות הוכחות חוזרות ונשנות ממשיך פרעה להקשות את לבו. הוא מתבונן במעשה החרטומים שהיה בכוחם לעשות כמה מופתים כמשה ואהרן ויתכן שראה דמיון בין מעשיהם למעשה האלקים. אך גם כאשר כשלו החרטומים לעשות כמכת כנים ואזל כביכול כוחם, ממשיך פרעה בחוזק לב וסובל מכות נוספות. מה הסבר נתן לעצמו?

הרשב"ם מפרש את הפסוק (שם): "לומר כי גם אהרן במכשפות עשה". כלומר, פרעה לא הבחין עדיין בין מעשה כשפים של אדם למעשה אלקים. האבן עזרא אומר (ח' ט"ו): "בעבור שראו, שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין, גם במכת הדם והצפרדע, ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן, אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם, רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים". כלומר, מערכת המזלות המשפיעה על מצרים ניצלה על ידי אהרן להביא את המכה ולא כאן מעשה מכוון על ידי הקב"ה להביא גאולה לבני ישראל.

ושואל על כן ה"דעת תורה" (לר' ירוחם ליבוביץ זצ"ל, משגיח ישיבת מיר, שמות עמוד ע'): "ואיך זה חכמים גדולים כמותם, יסכלו כל כך?" ומשיב (שם): "אלא כי הוא זה מגודל סוד היצר כתרגום יונתן בן עוזיאל: "ואתקף יצרא דלבא דפרעה" - מסוד היצר הוא כי בכחו לעזור את האדם בעת ימצא איזה מה שהוא דבר לתלות בו טעותיו בכח הרצון שבו הנה מתגדל זה ה"מה שהוא" ל"איגרא רמא לבנות עליו "מגדלים" שלמים של שיטות וסברות בדויות כי מי פתי לא יבין להבחין בדברים בולטים כאלה להבחין בין מעשה למעשה, ולהבין שורש דבר ולראות כי במכוון מאת ה' היתה כל זאת כאשר דיבר ה' מראש.

אלא כי הוא הענין של טבע הרצון. כל זמן שלא יראו לו ממש כמו בחוש כי זה סם המות אף כי מתוק הוא, רצונו יפתנו כי לא יזיק לו וכן בכל דבר שכלי שימצא חלק ממנו כמו רצונו, אף כי אם יקיף כל החלקים וההקפים המצטרפים לדבר העיון הזה יראה התחייבות הדבר היפך רצונו, עם כל זה רצונו יעוורנו לתפוס במושכל הראשון ולהמשיך המציאות היינו האמת אליו ולא את עצמו. היינו, רצונו להמציאות הינו האמת. "וכאשר נתבונן על דרכי בני אדם נראה כי כולם הולכים בשיטה הלזו לתפוס חלק אחד מדבר ומבלי להעמיק ולהקיף כל חלקיו ולדון על פי כל חלקי הדבר, רק דנים כרצונם בתפוס רק חלק מדבר והרי זה ממש רוצים להמשיך המציאות אליהם" (לשון הסבא זצ"ל מקלם בספרו חכמה ומוסר ח"א מאמר קט"ו).

כשיש לאדם איזו נגיעה ורצון בדבר הנה עז חפצו ותשוקתו רבה להצדיק סברותיו ודעותיו שלו וזה בחפשו בכל מחתרת למצוא שום מה לתלות עצמו עליו, ובעוורונו המרובה נעשה כל הדבר חלק בעיניו עד שחושב באמת כי הצדק אתו. כענין (משלי כ"א ב'): "כל דרך איש ישר בעיניו". וממש כבר אין עצה ואין תקוה לו. והסבא זצ"ל אמר: "...והאדם המונח תחת רצונותיו ובחפצו שהצדק היה דוקא אתו הנה כבר מספיק לו די הרבה גם ה"כל שהוא" הזה. הנה ובעיניו זה כבר חלק וישר כאלו מתאים בתכלית ההתאמה וזה כל תהום האבדון שלו".

"כשתבוננו תדעו כי כהיום הנה מקור כל האפיקורסות הוא זה אשר מצאו איזה מה שהוא להתגדר עליו ואת זה הלבישו אח"כ בשיטות גמורות עד כדי אמונות שלמות כהחרטומים במצרים עם גודל חכמתם, אולם אחרי שגם הם היה להם איזה כח על ידי מעשה כשפים אף שמעשה כשפים כלפי מעשה ה' ההתאמה היא כאפונה לקיר אבל גם השיווי הפעוט הזה היה די להם כבר לדמות כחם לכח ה' עד שכבר דימה ועשה עצמו לאלהים. וכן הוא כהיום בכל האמונות השונות של הגוים, כולם אחזו והחזיקו באיזה דבר מה שהוא שהוא שוה באיזה פנים להאמונה הנאמנה אבל הדמיון הוא ממש כהתאמת האפונה לקיר ממש, התאמת שטותים והבלים וכבר מוסרים נפשם עליהם כאילו נשמה ורוח בהם".

נראה מכאן שכח רצונו של האדם משפיע דרכו להתלות באשלויות ודמיונות ולהשתכנע בליבם בצידקת דרכם ולפעול בלא הגיון ושכל.

ומסיים ה'דעת תורה' (שם עמוד ע"ב): "אבל הוא הענין אשר אמרנו כי מטבע הרצון שחפצו עז מאוד להיות דוקא בצדק ובהצטדקויותיו שלן מספיק לו לתלות עצמו גם בדברים הכי זעירים והכי רחוקים מן הדעת. גם גזלנים מבקשים לתרץ עצמם באמרם הלא "עשיר מנצל" אתה. והוא גם הנכונה יודע בעצמו כי שוא ושקר כל דבריו אבל סוף כל סוף משביע הוא רצונו באיזו אמתלא כל דהוא גם קטנה מאוד.

לא קשה היה לפני פרעה וחכמיו להכיר ולידע בהבדל הגדול והמרחק הרב בין מעשה כשפים למעשה ה' כההבדל בין החיים והמתים, אבל די היה להם כל מה שהוא אם אף הם שטויות והבלים שטויות הבולטות לעין כל, אך ורק למען להשביע את רצונם כי הם הצדיקים זהו טבע הרצון וכמה מבהיל הדבר למתבונן".